

Orlando Figes

CRIMEEA

ULTIMA CRUCIADĂ

Traducere de Irina Vainovski-Mihai

POLIROM
2019

Cuprins

<i>Lista ilustrațiilor din fascicule</i>	9
<i>Lista ilustrațiilor din text</i>	11
<i>Notă privind datele</i>	12
<i>Mulțumiri</i>	13
<i>Introducere</i>	15
<i>Hărți</i>	21
Capitolul 1. Războaiele religioase	29
Capitolul 2. Chestiunile orientale	44
Capitolul 3. Amenințarea rusă	69
Capitolul 4. Sfârșitul păcii în Europa	95
Capitolul 5. Un război fals	115
Capitolul 6. Primul sânge vărsat pentru turci	139
Capitolul 7. Alma	163
Capitolul 8. Sevastopolul toamna	183
Capitolul 9. Generalii Ianuarie și Februarie	214
Capitolul 10. Carne de tun	245
Capitolul 11. Căderea Sevastopolului	278
Capitolul 12. Parisul și noua ordine	303
Epilog. Războiul Crimeii în mituri și în amintiri	339
<i>Note</i>	357
<i>Bibliografie selectivă</i>	387
<i>Index</i>	393

Cele trei regimente ale Brigăzii de Gărzi (Grenadierii, Fusilierii și Gărzile Coldstream) au traversat vadul râului. Cu tunicile lor roșii și căciulile înalte din blană, arătau impunător. Când au ajuns pe celălalt mal, a durat o veșnicie să se încoloneze din nou. Enervat de șovăiala lor, Sir Colin Campbell, comandantul Brigăzii Scoțiene, a ordonat să înainteze imediat. Adept convins al luptei la baionetă, Campbell le-a spus soldaților să nu tragă până nu ajung la „o distanță de un metru de ruși”. Fusilierii Scoțieni, care trecuseră râul înaintea celorlalte două regimente, au început imediat să urce dealul, repetând greșeala Diviziei de Infanterie Ușoară, care, în acel moment, cobora panta în fugă, urmărită de infanteria rusă. Cele două mulțimi de soldați s-au ciocnit, Fusilierii Scoțieni suferind impactul cel mai mare, cu soldați doborâți la pământ și căciuli din blană zburând peste tot, astfel încât, atunci când au ieșit din imbulzeală și au continuat să alerge spre Marea Redută, numărul lor se redusese la jumătate și erau într-o stare haotică. Hugh Annesley, un sublocotenent de 23 de ani, care s-a aflat în mijlocul învălmășelii, își amintește ce s-a petrecut după aceea:

Deodată, a părut că rușii iau iar cu asalt reduta și focul lor s-a întesit, apoi 23 a venit comasat... chiar peste linia noastră... Strigam întruna „Înainte, Gărzi!” și ajunseserăm la 30 sau 40 de yarzi de șanț când un glonț de muschetă m-a lovit drept în gură și m-am gândit că s-a zis cu mine; însă chiar atunci adjutantul nostru a venit călare cu revolverul în mână și ne-a ordonat să ne retragem; m-am răsucit pe călcăie și am coborât dealul în fugă spre râu cât de repede am putut, gloanțele veneau spre noi acum mai aprig decât oricând și eram sigur că n-o să scap fără să fiu lovit din nou; la jumătatea drumului am căzut și eram convins că iar m-au nimerit, dar m-am ridicat și eram teafăr, așa că am mers mai departe. Aici mi-am pierdut sabia și căciula de blană; în sfârșit am ajuns pe malul râului și m-am adăpostit, aici erau o mulțime de soldați.

Annesley fusese grav rănit: glonțul care îi intrase în obrazul stâng îi ieșise prin colțul drept al gurii, scoțându-i 23 de dinți și retezându-i o bucată din limbă. În jurul lui se afla restul regimentului său destrămat, care a rămas la adăpostul malului până la sfârșitul luptei, neluând în seamă ordinele repetate de a înainta²³.

Celelalte două regimente (Grenadierii și Gărzile Coldstream) au umplut golul lăsat de Fusilieri, dar au refuzat să execute ordinul de a urca dealul. În schimb, din proprie inițiativă, cei 2 000 de militari ai Gărzilor s-au aliniat și au tras în infanteria rusă 14 salve de gloanțe Minié. Salvele au avut intensitatea focului tras de șase mitraliere. Acțiunea i-a luat prin surprindere pe ruși, care au căzut la pământ în grămezi, apoi s-au retras sus pe deal. Neascultându-și comandanții, care le ordonaseră să atace la baionetă, Gărzile demonstraseră o inovație crucială – raza lungă de acțiune a puștii moderne – ce avea să se dovedească a fi decisivă în toate confruntările de la începutul Războiului Crimeii. Minié era o armă nouă. Majoritatea regimentelor o primiseră în dotare abia când se îndreptau spre Crimeea și fuseseră instruite în pripă cum să o folosească. Nu au avut idee despre importanța ei tactică – capacitatea de a trage cu o precizie letală de la o distanță mult mai mare decât muschetele și artileria rusă – până când Gărzile au descoperit-o singure la Alma. Reflectând asupra impactului puștii Minié, militarul genist rus Eduard Totleben scria în cartea sa despre Războiul Crimeii:

Lăsați singuri să joace rolul de trăgători de elită, soldații britanici nu ezitau când se trăgea asupra lor și nu aveau nevoie de ordine sau de supraveghere. Trupele astfel înarmate au

devenit foarte încrezătoare când și-au dat seama ce precizie și ce rază imensă de acțiune are arma lor... Infanteria noastră cu muschetele ei nu își putea atinge dușmanii la mai mult de 300 de pași, în timp ce ei trăgeau în noi de la 1 200. Inamicul, absolut convins de superioritatea armelor sale mici, evita lupta de aproape; de fiecare dată când batalioanele noastre porneau la atac, se retrăgea la o oarecare distanță și începea o serie de focuri ucigătoare. Coloanele noastre, insistând să atace, nu făceau decât să sufere pierderi cumplite și să constate că le era imposibil să treacă prin ploaia de gloanțe care se abătea asupra lor, fiind nevoite să se retragă înainte de a ajunge la inamic.

Fără tranșee care să le protejeze infanteria și artileria, rușii nu își puteau apăra pozițiile de pe înălțimi de fatalele puști Minié. În scurt timp, pe flancul britanic drept, tirului Gărzilor i s-a alăturat tirul Diviziei 2, sub comanda lui Evans, al cărui Regiment 30 îi vedea foarte bine pe trăgătorii celor trei baterii rusești de pe malul râului și îi putea elimina cu puștile Minié fără ca rușii să-și dea seama de unde se trăgea. Când infanteria și artileria rușilor s-au retras, britanicii au înaintat încet pe deal, călcând peste trupurile inamicilor morți sau răniți. „Cei mai mulți dintre răniți cereau apă”, scria soldatul Bloomfield. „Un militar din compania mea i-a dat unui rus rănit niște apă, iar când a plecat de lângă el, rusul s-a proptit într-un cot, a pus mâna pe pușcă și a tras în soldatul care i-a dat apă. Glonțul i-a trecut pe lângă cap. Militarul s-a răsucit îndată și a înfipt baioneta în trupul rusului.” La 4 după-amiază, britanicii veneau spre pozițiile rușilor din toate direcțiile – Gărzile din stânga înfrângând ultima rezistență a rușilor de pe dealul Kurgan, militarii lui Codrington și celelalte Gărzi apropiindu-se de Marea Redută, iar Divizia 2 urcând pe drumul spre Sevastopol. Cum francezii controlau stâncile de deasupra Almei, era clar că bătălia fusese câștigată²⁴.

Rușii dădeau deja semne de panică, fiindcă inamicul se apropia și efectul devastator al puștii sale cu rază lungă de acțiune devenise evident. Niște preoți umblau printre soldați ca să-i binecuvânteze, iar aceștia se rugau cu o ferveare tot mai mare, în timp ce ofițerii călare îi loveau cu cnutul pentru a-i face să intre la loc în formație. Însă altfel comandanții ruși în general nu aveau autoritate. „Nimeni nu ne spunea ce să facem”, își amintea Chodasiewicz. „În alea cinci ceasuri cât a ținut bătălia, nici nu am văzut, nici nu am auzit de generalul nostru de divizie, de comandantul de brigadă ori de colonel; nu am primit ordin de la ei nici să înaintăm, nici să ne retragem; iar când ne-am retras, nimeni nu știa dacă ar trebui s-o luăm la dreapta sau la stânga.” Beat, Kiriakov a ordonat retragerea de pe flancul stâng al înălțimilor, dar apoi și-a pierdut curajul și a dispărut preț de mai multe ore (a fost descoperit mai târziu ascuns într-o groapă). Organizarea retragerii de pe înălțimi a rămas în seama căpitanilor, dar „ne-a fost tare greu să menținem ordinea în rândul soldaților”, își amintea Chodasiewicz, care a fost nevoit să amenințe că „o să-l cresteze pe primul care iese din formație” – amenințare pe care a trebuit s-o pună în practică nu o dată.

Neștiind exact încotro ar trebui să se îndrepte, rușii au rupt-o la fugă în toate direcțiile, precipitându-se la vale, ca să se îndepărteze de inamic. În zadar încercau ofițerii călare să oprească buluceala panicată, dându-le ocol pe cai și biciuindu-i, ca niște cowboy care adună vitele; militarii își pierduseră răbdarea față de comandanți. Chodasiewicz a auzit o discuție între doi soldați:

Primul soldat: „Da, în timpul luptelor nu i-am zărit deloc pe ăștia mari [ofițerii], dar acum s-au ițit peste tot ca dracii, de tot strigă «Linște! Ține pasul!»”.

Al doilea soldat : „Tu cârtești întruna, ca polonezul ; o să-l mănii pe Dumnezeu, căruia s-ar cuveni să-i mulțumim că mai suntem în viață”.

Primul soldat : „Pentru tine e totuna, numai să nu pună biciul pe tine”.

Chodasiewicz vorbea despre haos și confuzie, despre ofițeri nu tocmai treji, „despre alea zece minute de spaimă și tremurat pe înălțimile din rândul doi, când am văzut cavaleria dușmanului năpustindu-se ca să-i treacă prin sabie pe aceia rămași mai în urmă, cei mai mulți răniți”²⁵.

În cele din urmă rușii au fost înfrânți, nu numai de superioritatea puștii Minié, ci și de faptul că soldații și-au pierdut curajul. Potrivit lui Ardant du Picq, care avea să-și elaboreze teoriile militare pe baza unor chestionare pe care le-a trimis francezilor ce au luptat la Alma, moralul era factorul decisiv în războiul modern. Grupurile mari de soldați se confruntau rareori în luptă corp la corp, susținea el, fiindcă în momentul final de dinaintea contactului una din tabere își pierdea aproape întotdeauna curajul și o lua la fugă. Importantă pe câmpul de luptă era disciplina militară – capacitatea ofițerilor de a-și ține soldații în frâu și de a-i împiedica să fugă de frică – fiindcă atunci când întorceau spatele inamicului exista posibilitatea cea mai mare să fie uciși. Așadar, principala sarcină a ofițerului era reprimarea fricii, lucru pe care îl putea obține doar folosindu-se de autoritatea sa și de spiritul de solidaritate pe care li-l insufla soldaților lui.

Ceea ce face soldatul să fie în stare să se supună și să asculte instrucțiunile în acțiune este simțul disciplinei. Asta înseamnă : respectul pentru superiori și încrederea în ei ; încrederea în camarazii săi și teama de invinuire și răzbunarea lor dacă îi lasă când sunt în primejdie ; dorința lui de a merge acolo unde se duc și alții fără să tremure mai mult decât dâștii ; într-un cuvânt, tot acel *esprit de corps*. Numai rânduiala dă virtuțile acestea. Patru soldați fac cât un leu.

Aceste idei, ce vor deveni esențiale pentru teoriile militare ale secolului XX, au devenit pentru prima oară limpezi pentru du Picq când a citit o scrisoare pe care i-a trimis-o în 1869 un veteran al bătăliei de la Alma. Soldatul își amintise de intervenția decisivă a comandantului companiei sale, care îi calmase pe militarii panicați după ce un ofițer superior presupusese în mod greșit că cavaleria rusă era pe punctul de a ataca și îi ordonase gornistului să sune retragerea :

Din fericire, un ofițer cu capul pe umeri, căpitanul Daguerre, văzând greșeala enormă, a ordonat cu un glas tunător „Înainte”. Așa a oprit retragerea și ne-a făcut să atacăm. Atacul ne-a făcut stăpâni pe linia de telegraf și bătălia a fost câștigată. În fața acestui al doilea atac rușii s-au muiat, s-au înturnat și aproape nici unul nu a fost rănit cu baioneta. Și uite-așa un maior care comandă un batalion sună goarna, fără să fi primit ordine, și pune în primejdie izbânda. Un simplu căpitan ordonă „Înainte” și pecetluiește biruința²⁶.

Până la 4 și jumătate bătălia era încheiată. Majoritatea rușilor se retrăseseră în grupuri mici spre râul Kacea, fără comandanți sau vreo idee clară despre ce să facă sau încotro s-o ia. Mulți soldați nu aveau să mai dea de regimentele lor decât peste câteva zile. În vârful Dealului Telegrafului francezii au capturat trăsura abandonată a prințului Menșikov, pe care niște cazaci tocmai o luau de acolo. În trăsură au găsit o bucătărie de campanie, niște scrisori din partea țarului, 50 000 de franci, niște romane franțuzești pornografice,

Hugh Annesley după întoarcerea din Crimeea,
cu plasturele negru acoperindu-i rana

cizmele generalului și niște lenjerie de damă. Pe deal mai rămăseseră merinde pentru picnic, umbrele și binocluri, lăsate acolo de grupuri de spectatori din Sevastopol²⁷.

Câmpul de luptă în sine era plin de răniți și de morți – 2 000 de britanici, 1 600 de francezi și vreo 5 000 de ruși, deși cifrele exacte sunt imposibil de calculat, având în vedere că atâția dintre ei fuseseră abandonati acolo. Britanicilor le-au trebuit două zile să ia răniții de pe câmpul de luptă. Nu aduseseră materiale medicale pe vasele de la Varna – corpul de sanitari cu furgoanele, căruțele și tărgile lor se afla încă în Bulgaria –, astfel încât medicii au fost nevoiți să se roage de intendență să le pună la dispoziție care militare pentru a-i lua pe răniți de pe câmp. John Rowe, magazioner la intendență, și-a scos șeile din căruță ca să ajute la transportarea răniților, iar când se întorcea să-și recupereze încărcătura, s-a întâlnit cu un grup de ofițeri răniți, printre care și Hugh Annesley :

Un ofițer din Regimentul 30 rănit la un braț îl proptea pe un ofițer din Gărzile Scoțiene de Fusilieri. Ofițerul ăsta stătea aplecat în față și îi picura sânge din gură. Nu putea vorbi, dar a scris cu un creion pe un carnețel că era Onorabilul Annesley și că îi rămăsese un glonț în gât după ce îi spulberase vreo câțiva dinți și o bucată de limbă. Voia să știe în ce parte a câmpului (dacă pot să-i zic așa) se afla doctorul Fusilierilor și dacă pot să-l duc

acolo. Nu am avut ce să-i spun de doctor... I-am mai zis că nu am voie să folosesc căruța trasă de măgar decât pentru a îndeplini misiunea pentru care mă aflam acolo.

Annesley a fost lăsat să-și caute singur un doctor. Nu se știe cum a fost tratat, dar trebuie să fi fost doar operat ca să i se extragă glonțul, probabil fără a se folosi pansamente adecvate sau cloroform pentru a-i atenua șocul și durerea. Tratamentele pe câmpul de luptă erau rudimentare. Medicul militar al Diviziei de Infanterie Ușoară, George Lawson, făcea operațiile pe jos, până când s-a găsit o ușă veche din care a improvizat o masă de operație²⁸.

În dimineața zilei următoare, Somerset Calthorpe, nepot al lordului Raglan și unul dintre aghiotanții săi, și-a umplut bidonul cu brandy și „s-a dus să se plimbe pe câmpul de luptă”.

Săracii răniți erau mult mai tăcuți decât cu o seară înainte : fără îndoială că mulți muriseră peste noapte, iar mulți erau așa de slăbiți, că nu mai puteau decât să geamă. Am văzut că toți erau bucuroși să bea ceva... Era o scenă cumplită – moartea în toate chipurile și formele. Am băgat de seamă mai ales că aceia împușcați în inimă ori în frunte păreau să fi murit cu un zâmbet pe chip, în general zăcând pe spate, cu brațele întinse și picioarele desfăcute... Cei împușcați în burtă păreau să fi murit în chinurile cele mai groaznice ; aceștia aveau mereu picioarele și brațele chircite și purtau pe chip urmele agoniei²⁹.

Rușii nu au reușit să-și strângă răniții de pe câmpul de luptă*. Cei care puteau merge erau lăsați să-și caute singuri o posibilitate de a fi îngrijiți, mulți dintre ei deplasându-se cu greu până la spitalele de campanie amenajate pe malul râului Kacea, la 15 kilometri sud de Alma, ori șchiopătând câteva zile până la Sevastopol. Un sanitar rus își amintea de scena din prima seară, când a pornit cu vehiculele sale spre Kacea :

Sute de răniți fuseseră părăsiți de regimentele lor, iar aceștia, cu strigăte și gemete jalnice și cu gesturi rugătoare, implorau să fie luați în care și căruțe. Dar ce puteam să fac eu pentru ei ? Deja le încărcaserăm peste măsură. Am încercat să-i îmbărbătez zicându-le că

* Doar o rusoaică, Daria Mihailova, a venit în ajutorul răniților cu o căruță și provizii cumpărate pe cheltuiala ei. Daria era fiica de 18 ani a unui marinăr de la Sevastopol ucis în bătălia de la Sinop. În momentul invaziei, lucra ca spălătorasă la garnizoana din Sevastopol. Potrivit legendei, a vândut tot ce moștenise de la tatăl ei, a cumpărat de la un negustor evreu un cal și o căruță, și-a tăiat părul, s-a îmbrăcat în haine de marinăr și a plecat împreună cu armata la Alma, unde le împărțea apă, mâncare și vin soldaților răniți, chiar sfășindu-și veșmintele ca să le panseze rănilor, pe care le curăța cu oțet. Soldații și-au dat seama că Daria era deghizată, dar au lăsat-o să-și continue faptele eroice la spitalul de campanie de la Kacea și apoi ca soră medicală la spitalele din Sevastopol în timpul asediului. Au început să circule legende despre „eroina de la Sevastopol”. Ea a ajuns să simbolizeze spiritul patriotic al oamenilor simpli, precum și „spiritul de sacrificiu” al rusoaicei descris în tonuri romantice de poezi ca Aleksandr Pușkin. Necunoscându-i numele de familie, soldații din spitalele de la Sevastopol îi spuneau Dașa Sevastopoliskaia, acesta fiind numele cu care a rămas în istorie. În decembrie 1854 țarul i-a conferit Medalia de Aur pentru Zel, devenind singura rusoaică ce nu avea origine nobilă care a primit vreodată această distincție : împărăteasa i-a oferit o cruce de argint cu inscripția „Sevastopol”. În 1855 Daria s-a căsătorit cu un soldat rănit trecut în rezervă și a deschis o cârciumă la Sevastopol, unde a trăit până în 1892, când s-a stins din viață – H. Rappaport, *No Place for Ladies : The Untold Story of Women in the Crimean War* (Londra, 2007), p. 77).

furgoanele regimentelor lor se întorc după ei, ceea ce, firește, nu s-a întâmplat. Un soldat abia se mai putea târî – nu avea brațe și burta îi era ciuruită; altuia o explozie îi smulsese piciorul și îi sfărâmasese falca; avea limba desprinsă și trupul plin de răni – numai chipul cerșea o gură de apă. Dar de unde să iei chiar și așa ceva?

Cei care nu se puteau deplasa, cam 1 600 de soldați ruși, au fost abandonați pe câmpul de luptă, unde au zăcut mai multe zile, până când britanicii și francezii, după ce și-au luat propriii răniți, au avut grijă și de ruși, îngropând morții și transportându-i pe răniți la spitalele lor din Scutari, la periferia Constantinopolului³⁰.

La trei zile după bătălie, William Russell îi descria pe rușii care „zăceau peste tot icnind și zbătându-se”.

Unii au fost aruncați unii peste alții la grămadă, ca să fie duși de acolo mai ușor. Alții te priveau din tufișuri cu ferocitatea unor fiare, ținându-și mâinile pe răni. Unii se rugau, într-o limbă neștiută, dar cu accente inconfundabile, după apă ori ajutor, întinzându-și mădularele schilodite și zdrelite ori arătând spre glonțul înfipt în ei. Uitătura încruntată și mânioasă a unora dintre ei era înspăimântătoare. În ochii lor furioși citeai fanatismul și o ură nestinsă, iar acela care îi privea cu milă și compătimire putea să priceapă în sfârșit (fără să vrea) cum erau în stare oamenii ăștia, în patima lor sălbatică, să omoare răniții și să tragă în învingătorul care, în omenia lui mărinimoasă, îi ajutase când trecuse pe acolo³¹.

Fuseseră cazuri când niște ruși răniți trăsese în soldați britanici și francezi care le dăduseră apă. De asemenea, se raportaseră unele cazuri când rușii au ucis pe câmpul de luptă soldați răniți. Aceste incidente erau motivate de teama și ura față de inamic. Interogatoriile la care i-au supus francezii pe soldații ruși capturați la Alma au relevat că „preoții lor le spusese cele mai fantasmagorice povești – că noi suntem monștri în stare de sălbăcie cea mai feroce și chiar că suntem canibali”. Relatările despre aceste omoruri „ticăloase” au indignat soldații britanici și opinia publică, confirmându-le ideea că rușii erau „niște sălbatici”. Dar o asemenea indignare era ipocrită. Au existat multe incidente în care soldați britanici au ucis ruși răniți și cazuri îngrijorătoare când britanicii au împușcat prizonieri ruși fiindcă „le dădeau bărăi de cap”. De asemenea, trebuie amintit faptul că britanicii umblau printre răniții ruși nu numai ca să le dea apă, ci uneori și să fure de la ei. Le luau crucile de argint de la gât, le scotoceau prin ranite după suvenir și se serveau de la morți și de la vii cu tot ce le plăcea. „Am un trofeu frumos pentru tine de la Alma, ceva ce o să ți se potrivească de minune”, îi scria mamei sale Hugh Drummond din Gărzile Scoțiene, „o cruce grecească mare, de argint, ce are gravat pe ea pe Mântuitorul nostru și niște slove rusești; e de la gâtul unui colonel rus pe care l-am omorât noi și, bietul om, o avea chiar pe piele”³².

*

Dacă aliații și-ar fi continuat înaintarea direct de la Alma, ar fi luat Sevastopolul prin surprindere. Foarte probabil, l-ar fi capturat în câteva zile, cu pierderi relativ mici de vieți omenești față de zecile de mii ce aveau să moară în cele 349 de zile ale asediului datorat erorilor și tergiversărilor lor.

Pe 21 septembrie, trupele rusești erau dezorganizate, iar Sevastopolul practic lipsit de apărare. Înăutătind lucrurile, Menșikov a decis că nu avea rost să mai trimită din